

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU AGRO- I EKOTURYSTYKI W POLSCE NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Anna Kaczmarska

Uniwersytet Ekonomiczny im. K. Adamieckiego w Katowicach
Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach

Streszczenie. Turystyka jako aktywność gospodarcza w istotny sposób wpływa na środowisko naturalne i antropogeniczne. Oprócz wielu pozytywnych aspektów coraz częściej zaznaczane są negatywne skutki jej rozwoju. Masowa, nie zrównoważona i niekontrolowana turystyka przyczynia się do powstania wielu trwałych szkód we wszystkich komponentach przyrody. Niemniej są aktywności turystyczne, np. rozwijane na terenach wiejskich, w tym agroturystyka, które korzystnie wpływają na środowisko naturalne oraz na wszystkich jej uczestników. Jeszcze ciekawszym rozwiązaniem jest propagowanie zrównoważonej turystyki, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną, infrastrukturalną i ekonomiczną integralność terenów dla obecnych i przyszłych pokoleń. Przed ekoturystyką, która jest rdzeniem turystyki zrównoważonej, stoją obecnie duże wyzwania i niestety ograniczenia. Opracowanie omawia te aspekty na przykładzie Polski, ze szczególnym uwzględnieniem województwa śląskiego, które w sporej części kojarzy się z silną degradacją przemysłową i urbanizacyjną. Chcąc przełamać ten stereotyp – uwzględniając bogate zasoby oraz walory środowiskowe obszaru – zaprezentowano w opracowaniu możliwości rozwijania turystyki przyjaznej środowisku.

Słowa kluczowe: agroturystyka, ekoturystyka, stan i perspektywy rozwoju

WSTĘP

Gwałtowny rozwój turystyki przynosi liczne korzyści oraz skutki negatywne, głównie o charakterze środowiskowym. Wymusza to poszukiwanie oraz lansowanie takich rodzajów turystyki, które spowodują najmniejsze straty na obszarze recepcyjnym.

Światowe i europejskie trendy zmiernają w kierunku rozwoju turystyki zrównoważonej i, jak pokazują badania, za kilka lat ekoturystyka może stanowić 1/4 całej branży

Adres do korespondencji – Corresponding author: Anna Kaczmarska, Uniwersytet Ekonomiczny im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katedra Ekonomii, ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice, e-mail: anna.kaczmarska@ae.katowice.pl, lub: Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy, ul. Bankowa 8, 40-007 Katowice, e-mail: akaczmarska@wszop.edu.pl

turystycznej i osiągnąć obroty rzędu 250 miliardów dolarów rocznie. Najwięcej zyskają te mikropodmioty, regiony i kraje, które najszybciej przestawią się na ten proekologiczny kierunek. Polska jako członek Unii Europejskiej ma obowiązek stawić czoła nowym wyzwaniom.

Opracowanie dotyczy możliwości rozwoju proekologicznych kierunków turystyki w Polsce z uwzględnieniem województwa śląskiego. Potrzeba takiej analizy wynika z faktu, iż dominują negatywne i mylne opinie społeczeństwa na temat tego najbardziej zurbanizowanego i zindustrializowanego terenu w Polsce. Województwo śląskie postrzegane jest głównie jako nieatrakcyjny turystycznie region przemysłowy o zdegradowanych walorach przyrodniczych. Przez pryzmat takiego przekonania jego prawdziwy potencjał turystyczny przestaje być zauważalny. Stanowi to duże utrudnienie dla gospodarki turystycznej regionu.

Uzasadniając wybór tematu trzeba zaznaczyć, że zarówno Polska, jak i województwo śląskie mają potrzeby, ale i predyspozycje do rozwijania turystyki zgodnej z zasadami przyrody:

- posiadają unikalne walory przyrodniczo-antropogeniczne,
- rozwój społeczno-gospodarczy jest wystarczający i może sprzyjać wdrażaniu turystyki zrównoważonej, aktywizując dodatkowo społeczności lokalne i powodując odejście od mniej opłacalnego rolnictwa na rzecz usług turystycznych,
- istnieje konieczność ochrony szczególnych walorów przyrodniczych, będących głównym celem podróży turystycznych, oraz pokonywania barier ekologicznych i przestrzennych spowodowanych przez rozwój turystyki.

Cele te można osiągnąć jedynie przez zsynchronizowanie działań na płaszczyźnie przestrzennej, ekonomicznej, ekologicznej i społecznej. Jest to możliwe dzięki zróżnicowanym zabiegom na wszystkich szczeblach działalności – unijnym, państwowym, lokalnym (samorządowym) i prowadzonej przez mikropodmioty gospodarcze. Idea zrównoważonego rozwoju powinna być wyznacznikiem każdej działalności polityki państwowej, szczególnie w zakresie gospodarczym, społecznym, środowiskowym i infrastrukturalnym. Zastosowanie zasad ekorozwoju w turystyce jest alternatywą dla masowego, najczęściej degradującego środowisko ruchu turystycznego.

Można przyjąć założenia, że:

1. Zrównoważony rozwój turystyki pozytywnie wpłynie na postrzeganie Polski na tle zintegrowanej Europy.
2. Nastąpi zmiana wizerunku województwa śląskiego jako regionu turystycznego dbającego o ochronę walorów przyrodniczych i antropogenicznych.
3. Zrównoważone formy turystyki są bodźcem rozwojowym dla społeczności lokalnych.
4. Ekoturystyka może się stać ważną formą uprawianej turystyki w Polsce i województwie śląskim.

Relacje między turystyką a środowiskiem naturalnym i społeczno-kulturowym przedstawiają w literaturze krajowej oraz zagranicznej liczni autorzy. Niemniej chcąc odejść nieco dalej od teorii, w opracowaniu wykorzystano również liczną bazę statystyczną oraz dokumenty i akty prawne tworzone na szczeblu centralnym oraz lokalnym.

ROZWÓJ TURYSTYKI PRZYJAZNEJ ŚRODOWISKU

Negatywne skutki niekontrolowanego rozwoju turystyki masowej w różnych regionach turystycznych na świecie zauważono już w końcu lat 60. XX w. Dzięki dostrzeżeniu problemu i zaangażowaniu jednostek i organizacji w ochronę przyrody oraz dziedzictwa kulturowego na przełomie lat 70. i 80. XX w. narodziła się koncepcja łagodnego rozwoju turystyki zarówno z punktu widzenia form, jak i jej organizacji. W rezultacie zaczęto proponować nowe i alternatywne rodzaje ruchu turystycznego wobec zorganizowanej i skomercjalizowanej turystyki masowej [Kurek 2007].

Idea zrównoważonego rozwoju, „przypieczętowana” wydarzeniami takimi jak: Konferencja ONZ w Sztokholmie w 1972 r., Konferencja ONZ „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992 r. i Konferencja ONZ w Johannesburgu w 2002 r., spowodowała, że państwa o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, w tym kraje członkowskie Unii Europejskiej, zaczęły podejmować wiele działań na rzecz ochrony środowiska oraz tworzyć programy wpływające na zmianę strategii rozwoju gospodarczego. Przemiany dotyczyły więc również turystyki, będącej jednym z najbardziej dochodowych i perspektywicznych sektorów gospodarki.

Dokumenty z Rio określiły turystykę jako „przemysł” dysponujący znacznym potencjałem do wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju. Podkreślono, iż turystyka stwarzając ekonomiczne bodźce do ochrony dóbr naturalnych i kulturowych może przyczynić się do uzdrawiania życia na Ziemi. Deklaracja na rzecz Ochrony Środowiska Naturalnego i Rozwoju podpisana w Rio zawiera zasady, które powinny, a właściwie muszą być uwzględniane w branży turystycznej.

Przez wprowadzenie strategii zrównoważonego rozwoju do przemysłu turystycznego powstało pojęcie „turystyka zrównoważona” (sustainable tourism). Zostało ono sformułowane w 1996 r. w dokumencie „Agenda 21 dla przemysłu turystycznego: w kierunku trwałego rozwoju przyjaznego środowisku”. Turystyka zrównoważona obejmuje bardzo szeroki zakres. Odnosi się bowiem do całości zjawisk związanych z turystyką i dotyczy zarówno ochrony przyrody, jak i dziedzictwa kulturowego. W ramach turystyki zrównoważonej wyróżnia się następujące formy:

- turystyka wiejska – na obszarach wiejskich,
- agroturystyka – turystyka w gospodarstwach rolnych,
- eko-agroturystyka – turystyka w gospodarstwach produkujących żywność metodami ekologicznymi,
- ekoturystyka – turystyka na obszarach przyrodniczo cennych [Jalinik 2002].

O tym, że istnieje konieczność zwrócenia się w kierunku form proekologicznych w rozwoju turystyki, niech świadczy fakt rosnącej liczby podróży turystycznych i szkód z tym związanych. W drugiej połowie XX w. roczny przyrost międzynarodowego ruchu turystycznego w skali świata zwiększył się prawie trzydziestokrotnie i ten wzrost jest ciągły, poza 2009 r., w którym również branża turystyczna odczuła skutki dekonjunkury gospodarczej. I tak w 1950 r. liczba podróżujących na świecie wynosiła 25,3 mln, w 1970 r. – 159,7 mln, w 1990 r. – 425 mln, a w 2008 r. aż 888,8 mln [Gaworecki 2000 oraz www.intur.pl (05.05.2010)]. Zaistniała więc konieczność zmian jakości podróży – z punktu widzenia organizacji form turystyki oraz zachowań turystycznych. Oznacza to, że turystyka staje się gałęzią gospodarki generującą coraz większe dochody, nowe zachowania i po-

stawy wszystkich uczestników rynku turystycznego gdyż przy tak dużym nasileniu ruchu turystycznego, w niektórych obszarach recepcyjnych wyraźnie zaznaczają się liczne straty w środowisku naturalnym. Kompleksowo i w uproszczeniu przedstawia je tabela 1.

Tabela 1. Szkody w środowisku naturalnym spowodowane przez rozwój turystyki
Table 1. Damage to the environment caused by tourism development

Czynnik	Wpływ na środowisko
Wzmożony ruch turystyczny	Niszczenie roślinności, degradacja gleb, zmiana liczebności populacji zwierząt
Hałas	Zmiana warunków bytowania zwierząt
Odpady	Ubożenie krajobrazu, zanieczyszczenie wód gruntowych i powierzchniowych, degradacja gleb
Nadmierne wycinanie drzew	Osuwanie się zboczy, degradacja gleb, zanieczyszczenie wód
Dokarmianie zwierząt	Zmiany zachowania zwierząt (uzależnienie ich od sztucznego odżywiania)
Brak infrastruktury sanitarnej	Ubożenie krajobrazu, degradacja gleb
Sporty wodne	Zanieczyszczenie wód, przyspieszona eutrofizacja, hałas, zmiana liczebności populacji zwierząt
Rozwój infrastruktury turystycznej	Degradacja litosfery, wytwarzanie dużej ilości odpadów, zanieczyszczenie wód gruntowych i powierzchniowych,
Motoryzacja	Zanieczyszczenie powietrza, giniecie zwierząt pod kołami samochodów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Jędrzejczyk 1995, Kowalczyk 2001, Wilczek 2004, Zaręba, 2006].

Source: Based on [Jędrzejczyk 1995, Kowalczyk 2001, Wilczek 2004, Zaręba, 2006].

Przy dużym natężeniu ruchu turystycznego i wielokrotnym przekraczaniu pojemności turystycznej obszaru recepcyjnego najwłaściwsze wydaje się być wdrażanie nowych trendów do rozwoju turystyki. Są one obecnie jedyną alternatywą kształtowania współczesnej, najmniej szkodliwej gospodarki turystycznej.

Na świecie cały czas rośnie popularność podróży ekologicznych. Stanowią one co prawda również pewne zagrożenie dla środowisk naturalnych, ale mogą być dla nich ratunkiem, gdyż odpowiednio zorganizowana podróż może przyczynić się do ochrony dóbr naturalnych, dzikiej przyrody i zwierząt.

Ekoturystyka jest rdzeniem turystyki zrównoważonej i jest najbliższą formą turystyki przyjaznej środowisku, gdyż odbywa się najczęściej na obszarach chronionych różnej kategorii i w dużym stopniu przyczynia się do jej ochrony. Uczestnikami tych wycieczek są głównie ludzie o dużej świadomości i wrażliwości ekologicznej [Rąkowski 2002].

Idea ekoturystyki jest prosta. Różne obszary środowiska naturalnego przyciągają turystów, a ponieważ efekty ekonomiczne dla społeczności lokalnej z ruchu turystycznego są liczne, to zachęcają rządy państw oraz władze lokalne do walki ze szkodliwą działalnością niszczącą przyrodę.

Oficjalnie ekoturystyka została uznana w latach 90., gdyż wówczas powołano organizacje promujące ideę podróży ekologicznych. Pierwszą było Międzynarodowe Towarzystwo Ekoturystyczne, według którego ekoturystyka to forma podróży propagująca odpowiedzialność turystów za obszary przyrodniczo cenne. Ekoturystyka ma za zadanie:

- minimalizować wpływ na otoczenie terenów recepcyjnych,
- budować środowiskową i kulturową świadomość uczestników ruchu turystycznego,
- dostarczać pozytywne doświadczenia zarówno dla turystów, jak i mieszkańców,
- zapewniać bezpośrednie korzyści finansowe dla ochrony przyrody,
- zwiększać wrażliwość organizacji politycznych na ochronę środowiska i klimatu społecznego.

Trzeba jednak zaznaczyć, że chociaż termin „ekoturystyka” jest nowy w literaturze, to koncepcja i styl „zielonego podróżowania” istnieją od dawna. I chociaż turystów takich nie nazywano dawniej ekoturystami, jednak forma spędzania przez nich czasu była zbliżona do współcześnie lansowanych „zielonych” koncepcji.

Drugą omawianą formą odpoczynku jest szczególnie atrakcyjna dla mieszkańców wielkich miast i aglomeracji agroturystyka. Dzięki coraz większemu zainteresowaniu ta forma wypoczynku szybko stała się nowym źródłem dochodów dla rolników i sposobem kultywowania lokalnych tradycji. Pojęcie „agroturystyka” składa się z dwóch członów: agro- i turystyka. Pierwszy z nich wskazuje na związek z rolą lub rolnictwem, drugi zaś to forma wypoczynku poza miejscem zamieszkania, która jest najczęściej inspirowana potrzebami poznawczymi, wypoczynkowymi i sportowymi [Sznajder, Przezbińska 2006].

Założenia agroturystyki w dużym stopniu są spójne z założeniami ekoturystyki. Właściciele gospodarstw agroturystycznych wykazują często sporą świadomość w zakresie ochrony przyrody, szczególnie na terenach chronionych. Wpływają swoją postawą i poglądami na zachowania turystów. W wielu przypadkach organizują dodatkowe imprezy o charakterze ekoturystycznym i gospodarstwa agroturystyczne stanowią często bazę wypadową dla ekoturystyki [Zaręba 2006].

WDRAŻANIE EKOROZWOJU W TURYSTYCE NA TERENIE POLSKI I WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Lata 90. XX w. były szczególnym okresem w kształtowaniu polityki ekologicznej Polski, w tym wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Następowало to głównie od strony formalnoprawnej. W 1991 r. uchwałą Sejmu została przyjęta Polityka Ekologiczna Państwa, która zawierała nowe kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju wraz z założeniami zrównoważonego rozwoju [Midor, Szewczyk 2007]. Jednak ważniejszym wydarzeniem było nadanie idei zrównoważonego rozwoju charakteru konstytucjonalnego. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej stwierdza w Art. 5, że Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju, a w Art. 74, że ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych, które przez swoją politykę powinny zapewnić bezpieczeństwo ekologiczne współczesnym i przyszłym pokoleniom [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997]. Dodatkowo o ochronie środowiska mówią art. 31, 68 i 86. Na tej podstawie w czerwcu 2000 r. powstał dokument o nazwie Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2007–2010. Celem nadrzędnym prowadzonej polityki jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego dla obecnego i przyszłych pokoleń oraz utworzenie strategii zrównoważonego rozwoju kraju [Ministerstwo Środowiska 2009].

Kolejny program zamieszczono w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku, ale został on uchylony przez Radę Ministrów i obecnie obowiązuje Raport

Polska 2030. Nadal jednak są realizowane działania niezbędne do prawidłowego rozwoju gospodarczego zgodnego z zasadami ekorozwoju dla wszystkich jednostek administracyjnych w Polsce. Jako działalność priorytetową określa się sukcesywną eliminację procesów gospodarczych szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi, propagowanie gospodarki przyjaznej środowisku oraz czynności dążące do przyspieszenia regeneracji środowiska na obszarach zanieczyszczonych [Ministerstwo Środowiska 2009].

Polska posiada liczne zasoby i walory pozwalające rozwijać „zieloną turystykę”. Atrakcyjność kraju dla rozwoju ekoturystyki wynika z wielu przesłanek. Bardzo istotne jest duże zróżnicowanie biologiczne i krajobrazowe, wynikające z jego położenia geograficznego. Jednym z kluczowych wskaźników różnorodności biologicznej jest duża liczba gatunków roślin i zwierząt występujących w Polsce (również gatunki endemiczne i reliktowe). W sumie występuje około 46 900 gatunków różnych organizmów żywych. Prawnej ochronie podlega 97 gatunków roślin i grzybów oraz 568 gatunków zwierząt. W Polsce istnieją obszary posiadające tak dobrze zachowaną przyrodę, że nie mają sobie równych w całej Europie [Kistowski 2004].

Istnieje wiele przykładów rozpowszechniania ekoturystyki. Obecnie w każdym parku narodowym lub krajobrazowym znajdują się liczne ścieżki piesze, konne, rowerowe, pozwalające na obserwowanie zwierząt i podziwianie najciekawszych miejsc na danym obszarze. Są muzea o tematyce kulturowej, które prezentują solidną wiedzę na temat lokalnych tradycji i kultury. Baza noclegowa i gastronomiczna jest budowana poza obszarem parków, a ruch samochodowy w nich ograniczany do minimum. Wyjątkiem są trzy parki: Tatrzański, Ojcowski i Karkonoski, gdzie nadmierny ruch turystyczny powoduje degradację chronionych ekosystemów. Jednak i w tych parkach istnieje ekoturystyka i są szlaki oraz grupy, które te wymogi spełniają. Pełnego stopnia wpływu ekoturystyki na tereny recepcyjne niestety nie badano.

Analizując turystykę pod kątem ekologicznych form i rozwiązań, należy przedstawić, jakie działania podejmują przedsiębiorstwa hotelarskie w tym zakresie. Od obiektów hotelarskich oczekuje się już nie tylko świadczenia usług o najwyższym standardzie, ale także spełnienia wielu kryteriów związanych z oddziaływaniem na środowisko naturalne. Wprowadzane w tych obiektach nowe, często innowacyjne czy pionierskie rozwiązania techniczne i organizacyjne sprzyjają ochronie środowiska, ale mają również inny istotny aspekt związany z obniżaniem kosztów ich eksploatacji. Ocenia się, że na świecie około 35% hoteli realizuje kompleksowe programy związane z ochroną środowiska. W Polsce dotyczy to zaledwie pojedynczych obiektów i z reguły nie są to projekty całościowe, ale jedynie pojedyncze wdrożenia. Trzeba zaznaczyć, że dominującą infrastrukturą ekoturystyczną są kwatery na terenach wiejskich u miejscowej ludności, pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, a także ich szczególny rodzaj – gospodarstwa eko-agroturystyczne, które serwują swoim gościom produkty ekologiczne pochodzące z własnej produkcji.

Obszar Polski posiada bardzo dogodne warunki do rozwoju turystyki wiejskiej, bo aż 93,2% powierzchni kraju zajmują tereny wiejskie. Najwyższy wskaźnik odnotowano w województwach warmińsko-mazurskim (97,5%) oraz lubelskim (96,2%). Z kolei największa liczba ludności mieszkająca na wsi występuje w województwach podkarpackim (59,5%) i świętokrzyskim (54,2%). Warunki te w sposób naturalny sprzyjają rozwojowi turystyki wiejskiej, agroturystyki i ekoturystyki. Najmniej atrakcyjne pod tym względem wydaje się być województwo śląskie (69,3% powierzchni obszarów wiejskich

i 21% ludności wiejskiej) [<http://www.stat.gov.pl/> (22.06.2010)]. Spowodowane jest to niewątpliwie nasyceniem województwa licznymi złożami surowców kopalnych i tym samym rozwojem przemysłu ciężkiego, głównie wydobywczego i przetwórczego, oraz silną urbanizacją. Wieś śląska też jest specyficzna, gdyż sąsiedztwo miast i konurbacji górnośląskiej powoduje przyspieszenie procesu urbanizacji wsi, czyli przechodzenia ludności wiejskiej na miejski styl życia, unowocześnienie infrastruktury, poprawę standardów itd.

Polska jest krajem bardzo zróżnicowanym, jeżeli chodzi o rozkład liczby gospodarstw agroturystycznych w poszczególnych województwach. Prekursorami agroturystyki były przede wszystkim województwa północnej i południowej części kraju i to one przodują w ogólnej statystyce liczby gospodarstw agroturystycznych (tab. 2).

Tabela 2. Liczba gospodarstw agroturystycznych w Polsce wg województw
Table 2. The number of agrotourist farms in Poland by voivodeship

Lp.	Województwo	Liczba gospodarstw agroturystycznych	Udział gospodarstw agroturystycznych (w %)
1	dolnośląskie	592	5,9
2	kujawsko-pomorskie	333	3,1
3	lubelskie	408	4,4
4	lubuskie	164	1,7
5	łódzkie	167	2,1
6	małopolskie	1590	26,8
7	mazowieckie	378	3,7
8	opolskie	112	1,5
9	podkarpackie	1074	6,7
10	podlaskie	629	8,2
11	pomorskie	770	9,2
12	śląskie	384	2,8
13	świętokrzyskie	355	3,4
14	warmińsko-mazurskie	869	10,2
15	wielkopolskie	476	5,1
16	zachodniopomorskie	491	5,1
	Razem	8792	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie:

[<http://msport.gov.pl/statystyka-turystyka/550-Turystyczna-baza-danych-GMINA?retpag=/statystyka-turystyka/> (24.06.2010)].

Source: Based on

[<http://msport.gov.pl/statystyka-turystyka/550-Turystyczna-baza-danych-GMINA?retpag=/statystyka-turystyka/> (24.06.2010)].

Powodami nierównomiernego rozwoju agroturystyki w różnych regionach Polski są m.in.: zróżnicowanie przyrodnicze kraju, nierównomierność ekonomiczna regionów, przeszłość historyczna, położenie geograficzne (odległość od źródeł ruchu), tradycje wypoczynkowe. Czynniki te mają istotny wpływ na to, że poszczególne kwatery, a nawet całe wsie różnią się pod względem sposobu przestrzennego zagospodarowania terenu,

rodzajem zabudowy, charakterem ekonomicznym gospodarstw agroturystycznych, architekturą budynków, standardem oferowanych usług.

Z danych wynika, że w 2007 r. na obszarach wiejskich Polski działało 8792 kwatery agroturystycznych z 87 144 miejscami noclegowymi. Agroturystyka najlepiej rozwijała się na terenach górskich oraz pojeziernych, zwłaszcza w Karpatach i na Pojezierzu Mazurskim. Województwa małopolskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie posiadały około 40% wszystkich kwatery agroturystycznych w Polsce. Obiekty całoroczne stanowiły około $\frac{3}{4}$ wszystkich kwatery agroturystycznych [Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 2010].

Badano również potencjał produktów agro- i ekoturystycznych w Polsce. Największy potencjał agroturystyczny występuje w województwach: lubuskim, łódzkim, opolskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim, natomiast ekoturystyczny w lubuskim, opolskim i podkarpackim. W województwie śląskim istnieje potencjał rozwoju agroturystyki, ekoturystyka nie została zaznaczona [<http://www.pot.gov.pl/dane-i-wiedza/badania-i-analazy/>, (20.06.2010)].

Jak wynika z ww. danych statystycznych oraz analiz, województwo śląskie ma naturalne ograniczenia dla rozwoju turystyki na terenach wiejskich oraz ekoturystyki. Mimo to na szczeblu wojewódzkim tworzone są strategia zrównoważonego rozwoju województwa oraz plan zagospodarowania przestrzennego [Lorek 2003].

W Strategii rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020” zaznaczono konieczność posilkowania się zasadami zrównoważonego rozwoju przy podejmowaniu znaczących decyzji i przedsięwzięć dla regionu [Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020” 2010]. Wizja rozwoju mówi, że: „Województwo śląskie będzie regionem zapewniającym dostęp do usług publicznych o wysokim standardzie, nowoczesnej i zaawansowanej technologicznie gospodarce oraz istotnym partnerem w procesie rozwoju Europy”. Wizja ta ma zostać zrealizowana m.in. przez wspieranie rozwoju turystyki na terenie województwa. Według strategii zwiększenie atrakcyjności turystycznej regionu pozwoli na kreowanie pozytywnego wizerunku oraz dodatkowo przyczyni się do rozwoju działalności niezwiązanej ściśle z turystyką. Zaznacza ona również konieczność ochrony zasobów przyrodniczych i środowiska naturalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Ważnym kierunkiem w rozwoju turystyki jest wspieranie produktów markowych województwa, jakimi są m.in. turystyka biznesowa, miejska, pielgrzymkowa, kulturowa, rekreacyjna, uzdrowiskowa i wiejska. Wsparcie ma mieć charakter promocji tych produktów na terenie krajowym i międzynarodowym, w tym szczególnie miejsc o wysokich walorach turystycznych, takich jak np. unikalny dla Polski i Europy Szlak Zabytków Techniki. Planowane jest tworzenie racjonalnego zagospodarowania turystycznego, czyli m.in. infrastruktury turystycznej i noclegowej z uwzględnieniem uwarunkowań ekologicznych na terenach o szczególnych walorach przyrodniczych, jak i wspieranie innowacyjnych projektów mających na celu zminimalizowanie ujemnego wpływu ruchu turystycznego na środowisko naturalne.

W strategii nie zaakcentowano atutów ważnych dla agroturystyki. Wydaje się, że gospodarstwa wiejskie województwa śląskiego mają szanse uzyskać przewagę konkurencyjną, posiadając portfel atrakcyjnych dla turystów produktów. W 2005 r. uporządkowano w Polsce stan prawny związany z oznaczeniami geograficznymi, nazwami

pochodzenia i świadectwami specyficznego charakteru. Listę produktów tradycyjnych prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [Jędrzyak 2008]. Prowadzenie ogólnokrajowej listy produktów tradycyjnych ma na celu nie tylko rozpowszechnianie informacji o nich, ale także przygotowanie wytwórców żywności regionalnej do aplikowania o rejestrację na szczeblu Unii Europejskiej. Obecnie w Polsce zarejestrowanych jest 746 produktów tradycyjnych, w tym najczęściej posiada ich właśnie województwo śląskie, bo aż 110 (najmniej województwa lubuskie i zachodniopomorskie – tylko po 8) [Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 2010]. Taki stan rzeczy doskonale odzwierciedla stopień zachowania tradycji ludowych w danym regionie. Województwo śląskie o silnie kulturowanych tradycjach, a także nadal zachowanej tożsamości regionalnej mieszkańców, ma ich najczęściej.

Ważnym atutem dla rozwoju „zielonej turystyki” jest wpływ na środowisko naturalne i prognozowanie oddziaływania turystyki na środowisko województwa śląskiego. Analiza została dokonana metodą waloryzacji, czyli przez ocenę punktową i opisową. Tabela 3 przedstawia poziom oddziaływania poszczególnych rodzajów aktywności turystycznej na środowisko w województwie.

Tabela 3. Poziom oddziaływania turystyki na stan środowiska naturalnego w województwie śląskim

Table 3. The impact of tourism on the environment in the Silesian voivodeship

Rodzaj aktywności turystycznej	Siła oddziaływania na środowisko
Turystyka biznesowa	brak
Turystyka miejska i kulturowa	minimalna
Turystyka na terenach wiejskich	korzystna
Turystyka tranzytowa i przygraniczna	niekorzystna
Turystyka rekreacyjna, aktywna i specjalistyczna	niekorzystna

Źródło: Opracowanie na podstawie: [Górska I. i in. 2004].

Source: Based on [Górska I. et al. 2004].

Jak wynika z badań, rozwijanie turystyki na obszarach wiejskich ma korzystny wpływ na środowisko naturalne regionu. Na terenach województwa powinno się propagować uprawianie agroturystyki, ekoturystyki i turystyki krajoznawczo-kulturowej. Do korzystnych oddziaływań należą ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych, zwiększanie świadomości ekologicznej turystów i społeczności lokalnych, kierowanie się zasadami zrównoważonego rozwoju. Do skutków negatywnych należą możliwa nadmierna koncentracja bazy noclegowej, usługowej oraz infrastruktury komunikacyjnej i przekroczenie limitu chłonności oraz pojemności turystycznej obszarów chronionych i szlaków turystycznych. W przyszłości można więc oczekiwać dynamicznego rozwoju tej formy działalności gospodarczej na wsi.

Analiza agro- i ekoturystyki nie jest kompleksowa. Brakuje pełnych danych i analiz dla tych rodzajów turystyki. Wiadomo jednak, że uczestnikami agroturystyki w województwie śląskim najczęściej są mieszkańcy konurbacji, emeryci i renciści oraz rodziny z dziećmi. Okresami o zwiększonym napływie turystów zazwyczaj są miesiące wakacyjne oraz czas przerwy świątecznej i międzysemestralnej. Ekoturystyka nie jest rozprzestrzenioną formą spędzania wolnego czasu w województwie śląskim. Obszarami najbardziej

predysponowanymi do jej uprawiania są rezerваты przyrody oraz parki krajobrazowe. Wydaje się więc, iż w tym zakresie konieczna jest promocja turystyczna regionu.

Podstawowym celem promocji turystycznej województwa jest zerwanie z obecnym wizerunkiem województwa śląskiego jako obszaru przemysłowego, o zdegradowanym środowisku nieatrakcyjnym turystycznie. Terenami o innej opinii są tylko obszar Beskidów oraz część Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, które wywołują pozytywne skojarzenia u turystów. Według strategii rozwoju turystyki województwa, z powodu wyrobionego wizerunku i marki regiony te powinny zostać poddane „intensywnym działaniom indywidualnym, pozwalającym turystom odkryć je na nowo”.

WPLYW TURYSTYKI NA ROZWÓJ REGIONU

Gospodarka turystyczna oceniana jest jako jeden z najbardziej przyszłościowych pod względem dynamiki rozwoju dział gospodarki narodowej. Dlatego też rozwój turystyki w województwie śląskim może znacząco wpłynąć na ogólną sytuację gospodarczą, infrastrukturalną, ekologiczną i społeczną regionu. Przez odpowiednią i intensywną promocję może nastąpić poprawa wizerunku i znaczenia województwa w skali krajowej. Przystanie być on postrzegany tylko jako zdegradowany obszar przemysłowy i zostanie dostrzeżony jego potencjał kulturowo-przyrodniczy.

W kontekście społeczno-przestrzennym rozwój turystyki będzie charakteryzował się wzrostem zasobności i poziomu życia mieszkańców regionu. Największe zmiany mogą zachodzić na rynku pracy, w systemie infrastruktury technicznej i lokalnym budżecie [Meyer, Milewski 2009]. Rozwój turystyki powinien pozytywnie wpłynąć na aktywizację społeczności lokalnych, gdyż będzie się to wiązało ze wzrostem liczby przedsiębiorstw turystycznych oraz inwestycji w zakresie rozbudowy infrastruktury turystycznej.

Na obszarach wiejskich możliwe jest częściowe odejście od nieopłacalnej w wielu przypadkach działalności rolniczej na rzecz usług turystycznych, gastronomicznych i noclegowych. Proces ten dokonuje się już na terenach górskich i podgórskich województwa śląskiego.

Rozwój agroturystyki i ekoturystyki korzystnie wpływa na świadomość ekologiczną społeczeństwa oraz ogólny stan środowiska z powodu tworzenia nowych obszarów chronionych i udostępniania ich turystom. Jest to szansa na rozwój edukacyjno-kulturowy społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody, kultury i historii, kraju i regionu w którym żyje. Przyczyni się to do wzrostu poczucia przynależności do regionu (patriotyzmu lokalnego) oraz zachowania regionalnych tradycji kulturowych.

Oprócz korzyści należy zaznaczyć również negatywne skutki. Obejmują one m.in. [Przećłowski 1996]:

- przejmowanie negatywnych wzorców zachowania od turystów,
- komercjalizację miejscowej kultury, hołdującej idei „wszystko na sprzedaż”,
- niszczenie struktur społecznych,
- wzrost postaw konsumpcyjnych i patologii społecznych.

Rozwój turystyki może więc prowadzić do wielu zagrożeń, do których należą również presja inflacyjna, bariera siły roboczej oraz wzrost kosztów ekologicznych.

Aby uniknąć opisanych powyżej „czarnych scenariuszy”, konieczne jest zachowanie równowagi ekonomicznej, przestrzennej, ekologicznej i społecznej. Trzeba również za-

uważyć, że istotnym aspektem trwałości rozwoju gospodarki turystycznej jest trwałość zasobów przyrodniczych i dobry stan środowiska. Dlatego też trzeba przyjąć, że rozwój turystyki powinien odbywać się z uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z potrzeb ochrony środowiska i krajobrazu, w tym regulacji wielkości ruchu turystycznego oraz zdolności regeneracji środowiska. Świadomość potrzeby wdrażania zrównoważonego rozwoju do poszczególnych typów turystyki powinna być priorytetowym warunkiem.

WNIOSKI

Jednym z trendów charakteryzujących współczesną turystykę jest rozwój turystyki alternatywnej, przyjaznej środowisku, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej. Funkcje takie pełnią agroturystyka, będąca jedną z form turystyki wiejskiej, oraz ekoturystyka, jako rdzeń proekologicznego trendu w rozwoju turystyki.

Rozwój agroturystyki w Polsce powinien dążyć w kierunku dostosowującym gospodarstwa do istniejących standardów, stwarzając w ten sposób produkt o wysokiej jakości, oparty na ekologii, walorach wsi i dziedzictwa kulturowego. Stworzenie produktu takiej marki wymaga poniesienia określonych nakładów, których finansowanie jest możliwe przy pozyskaniu odpowiedniego poziomu wiedzy, świadomości oferentów oraz sprzyjającej polityce państwa. Jest to wskazane, albowiem agroturystyka może stać się podstawowym źródłem dochodów dla mieszkańców rejonów wiejskich.

W Polsce i w Unii Europejskiej działalność agroturystyczna i dotycząca turystyki wiejskiej regulowana jest wieloma różnymi przepisami. Nadal jednak istnieją aspekty tej działalności, które nie doczekały się precyzyjnych uregulowań prawnych. Działalność decydentów powinna iść w takim kierunku, aby jak najszybciej i precyzyjnie luki te wypełnić.

Aby możliwe było wykorzystanie wielu czynników sprzyjających rozwojowi agroturystyki w Polsce i w województwie śląskim, konieczne jest wsparcie finansowe oferentów. Do czynników tych należą np.:

1. Walory przyrodnicze i krajobrazowe środowiska geograficznego.
2. Wzrost poziomu kulturalnego społeczeństw.
3. Wolne zasoby siły roboczej na terenach wiejskich.
4. Działalność organizacji i instytucji.
5. Wzorce i trendy lansowane przez Unię Europejską oraz standardy środowiskowe, którym należy sprostać.

Trzeba jednak pamiętać, że występują również czynniki ograniczające rozwój ww. rodzajów turystyki, np.:

1. Brak odpowiedniej infrastruktury na terenach wiejskich.
2. Niedostateczny poziom bazy gastronomicznej w gminach.
3. Wysokie koszty adaptacji pomieszczeń w gospodarstwach wiejskich.
4. Stosunkowo wysoki koszt promocji.
5. Duża hermetyczność lokalnych (wiejskich) społeczności.
6. Przeciążenie ruchem drogowym.

Jednym z najważniejszych czynników jest świadomość ekologiczna społeczeństwa. Świadomość ekologiczna podczas urlopu jest równie ważna jak w innych okresach i aspektach funkcjonowania człowieka. Obecnie w Polsce obserwuje się dopiero początek tych przemian i jest one niewystarczające. Należałoby wzorować się na krajach, które taką świadomość już mają na wyższym poziomie i rozwijają proekologiczne formy turystyki.

Reasumując, stwierdzić należy, że województwo śląskie ma duże możliwości rozwojowe i szanse uzyskania czołowego miejsca w Polsce w dziedzinie agroturystyki. Atutami są zasoby i walory geograficzne, krajobrazowe i kulturowe. Ekoturystyka ma mniejsze szanse rozwoju, nie jest ona też wystarczająco lansowana w tym rejonie. Niewątpliwym problemem jest nadal niewystarczający poziom świadomości ekologicznej zarówno oferentów, jak i samych uczestników podróży turystycznych. Wydaje się, że to właśnie ten aspekt jest zasadniczą barierą dla rozwijania działań proekologicznych. Rozwój edukacji i świadomości ekologicznej może przyczynić się do tworzenia pozytywnego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej.

PIŚMIENNICTWO

- Gaworecki W., 2000. Turystyka, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 45.
- Górska I. i in., 2004. Prognoza oddziaływania na środowisko strategii rozwoju turystyki w województwie śląskim na lata 2004–2013. Biuro Planowania Przestrzennego w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała.
- Jalinik M., 2002. Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych. Politechnika Białostocka, Białystok, 15.
- Jędrzyak T., 2008. Turystyka kulturowa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 92.
- Jędrzejczyk I., 1995. Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki, Wyd. „Śląsk”, Katowice, 28–34.
- Kistowski M. (red.), 2004. Problemy delimitacji Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w województwie pomorskim, [w:] Studia ekologiczno-krajobrazowe w programowaniu rozwoju zrównoważonego. Przegląd polskich doświadczeń u progu integracji z Unią Europejską. Problemy ekologii krajobrazu, T.XIII, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wyd. Naukowe Gdańsk-Poznań, 116.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997. Art. 5, Art. 31, Art. 68, Art. 74, Art. 86.
- Kowalczyk A., 2001. Geografia turystyki, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 88, 230.
- Kurek W. 2007. Turystyka. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 155, 471.
- Lorek E. (red.), 2003. Rozwój rynku dóbr i usług ekologicznych w regionie śląskim. Akademia Ekonomiczna, Katowice, 35.
- Meyer B., Milewski D., 2009. Strategie rozwoju turystyki w regionie. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 54, 57, 59.
- Midor K., Szewczyk P., 2007. Zrównoważony rozwój w gminach województwa śląskiego. Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice, 37.
- Przeclawski K., 1996. Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki. Wyd. Albis, Kraków, 92.
- Rada Ministrów, 2006. Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2007–2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011–2014. Warszawa.
- Rąkowski G. (red.), 2002. Turystyka na obszarze zielonych płuc Polski, szanse i zagrożenia. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Białystok, 36.
- Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020”. 2010. Sejmik Województwa Śląskiego, Katowice, 73, 74.

- Sznajder M., Przechbińska L., 2006. Agroturystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s.15.
- Wilczek Z., 2004. Ekologia w turystyce. Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej w Lublinie, Warszawa-Lublin, 282, 283.
- Zaręba D., 2008. Ekoturystyka. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 17, 25, 48, 52, 57.
- GUS, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.nowe_okno?p_zest_id=293281&p_ty-p=HTML (10.02.2010).
- GUS, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.nowe_okno?p_zest_id=293315&p_ty-p=HTML (10.02.2010)
- GUS.
http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.wymiary?p_kate=5&p_grup=177&p_pgru-=-1415&p_dane=0
- Instytut Turystyki, 2009, http://www.intur.com.pl/jurek_09_8m.htm (10.02.2010).
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2010, <http://www.minrol.gov.pl/index.php?pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych> (15.06.2010).
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2010, [wsihhttp://www.minrol.gov.pl/index.php/eng/content/view/full/design/ministerstwo/flash/index.php?pol/content/download/23768/133105/file/krow.pdf](http://www.minrol.gov.pl/index.php/eng/content/view/full/design/ministerstwo/flash/index.php?pol/content/download/23768/133105/file/krow.pdf) (23.06.2010).
- Ministerstwo Sportu, <http://msport.gov.pl/statystyka-turystyka/550-turystyczna-baza-danych-gmina?retpag=/statystyka-turystyka/> (24.06.2010)
- Polska Izba Turystyczna, 2010. <http://www.pot.gov.pl/dane-i-wiedza/badania-i-analizy/>, (20.06.2010).

THE GROWTH POTENTIAL OF AGRI- AND ECO-TOURISM IN POLAND AS EXEMPLIFIED BY THE SILESIA VOIVODESHIP

Abstract. Tourism as an economic activity in an important way influences the natural and anthropogenic environment. Apart from many positive aspects, more and more frequently the negative consequences of its development are observed. Massive, uncontrolled and unsustainable tourism contributes to the emergence of many persistent losses in all components of nature. Nevertheless, there are touristic activities, for example, developed in rural areas, including tourism, which favorably affect the natural environment and all its participants. Still a more interesting solution is promoting sustainable tourism that sustains the ecological, social, infrastructure and economic integrity of the land for present and future generations. Ecotourism, which is the core of sustainable tourism, is currently facing major challenges and, unfortunately, limitations. The paper discusses these aspects as exemplified by Poland with particular reference to the Polish region of Silesia, which to a large extent, is associated with strong industrial and urban degradation. To overcome this stereotype – considering rich resources and environmental qualities of the area – the study has presented the possibilities of developing environmentally friendly tourism.

Key words: agrotourism, ecotourism, the state and development prospects

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 10.09.2010